

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

On Adam Smith's Contributions to the International Trade Theory

Kibritçioğlu, Aykut

Ankara University

1994

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2595/>

MPRA Paper No. 2595, posted 20 Apr 2007 UTC

4

ADAM SMİTH'İN “ULUSLARARASI İKTİSAT KURAMI”NA KATKILARI HAKKINDA

1 Smith'te Dış Ticaretin Yeri ve Nedeni

Adam Smith'ten (1723-1790) önce ne merkantilistler ne de fizyokratlar dış ticaret kuramına kayda değer bir katkıda bulunabilmişlerdir. Viner'in (1937) *18. yüzyıl kuralı* diye adlandırdığı, David Ricardo (1772-1823) öncesindeki dönemin egemen yaklaşımına göre; herhangi bir ülke için dış ticaret, ancak, eğer yurtiçinde hiç üretilmeyen veya yurtdışındakinden *mutlak* olarak daha pahalı üretilen mallar ithal ediliyorsa *avantajlıydı*.³⁸ İktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith de, ticaretin bir ülkenin bütün ürünleri diğer ülke(ler)den daha az faktör kullanarak üretebilmesi durumunda bile kazançlı olabileceğini görememiş olması nedeniyle, bu 18. yüzyıl kuralı ya da *mutlak üstünlükler* (absolute advantages) yaklaşımını aşamamıştır.³⁹

“Kendisine, satın almaktan daha pahalıya gelecek hiçbir şeyi asla evde yapmaya kalkışmamak, akli başında her aile reisinin düsturudur. [...] Her özel ailenin yönetiminde akıllıklık olan şeyin, büyük bir krallığınkinden ahmaklık olabilmemesi pek olanaklı değildir. Eğer yabancı bir ülke bize bir mal bizim edebileceğimizden daha ucuza arz ediyorsa, onu biraz avantajlı olduğumuz bir biçimde çalıştırdığımız kendi endüstrimizin üretimini bir bölümü karşılığında ondan almak daha iyidir.” [Smith (1937: 424 veya 1948b: 272-3)]

Staley (1973: 440) ve Bloomfield (1975: 457)'e göre, Smith (1937: 6 veya 1948a: 7) aslında

“Gerçi en zengin uluslar, genelde imalatçılıkta olduğu gibi tarımda da bütün komşularından daha üstündürlük; ancak, bunlar genellikle ikinciden çok birincideki üstünlükleriyle kendilerini gösterirler”

cümlesiyle, *karşılaştırmalı üstünlükler* (comparative advantages) kavramına Ricardo'dan daha önce çok yaklaşmış olmasına rağmen, onu açık seçik ortaya koyma fırsatını elinden kaçırmıştır.⁴⁰ Bu nedenle,⁴¹ Smith'in (1776) dış ticaret kuramcılığı yönü ders

³⁸ Bak. Viner (1937: 439-440), Bloomfield (1975: 458) ve Gomes (1987: 102-103, 131)

³⁹ Bak. Bastable (1903: 168-169), Viner (1937: 108-109), Staley (1973: 440), Hong (1984), Koo (1985: 59) ve Gomes (1987: 103, 129).

⁴⁰ Smith; genç bir ülkenin en önemli üstünlük ya da avantajının, kullanıma hazır olan toprağın çok ve ucuz olması nedeniyle tarımsal üretimde kullanılabilecek olmasında yattığını doğal karşılar. Onun zamanındaki Avrupa ülkelerinin avantajı, işgücü nisbeten ucuz ve toprak kıt ve pahalı olduğu için mamül ürünlerdedir (manufacture products). Bak. Hollander (1973: 283-284).

⁴¹ Bak. Myint (1977: 231-232, 240, 246-247), Hong (1984) ve Gomes (1987: 130). Bloomfield'e (1975: 455) göre: “Çeşitli yazarlar, onun bir iktisatçı olarak inkar edilemeyecek önem ve etkisini kabul etmekle birlikte, dış ticaretle ilgili kuramlaşmasındaki eksiklikler, aşırı basitleştirmeler ve hatta zayıflıklardan söz etmişlerdir. Diğerleri [ise] onun serbest ticaret fikrinin özgünlüğünü sorgulamışlardır.”

kitaplarında ya tamamen görmemezlikten gelinir ya da adı olsa olsa mutlak avantajlar kavramı ile birlikte anılır.⁴²

Gerçekte, Smith'in (1776) dış ticaret kuramına olan en önemli katkısı,⁴³ onun mutlak avantajlarla ilgili statik çözümlerinde değil, *pazar ölçeği* (scale of market) kavramını uluslararası ticaretin bir nedeni olarak kullanımında aranmalıdır.⁴⁴ Smith'te serbest ticaret ilkesi, yalnızca, uzmanlaşma ve iş bölümü ilkesinin küresel bir ölçeğe uygulanmasından ibaretti.⁴⁵ O, yurtiçinde yapılan ticaretle dışticaret arasında bir fark görmüyor ve pazarın darlığını *üretken kapasitenin fazlalığının* (surplus productive capacity) bir nedeni olarak değerlendiriyordu.⁴⁶ Aşırı kapasitenin yurtiçinde talep edilmeyen ürünlerinin dışarıya satılması⁴⁷ yani pazarın büyütülmesi⁴⁸ sayesinde işbölümü geliştirilmeli ve ulusun verimlilik ve gönenci yükseltilmeliydi. Eğer bu kapasite fazlalığı dışsattım amacıyla kullanılmazsa, üretim faktörlerinin eksik istihdamına yol açılacaktı. Bu anlamda, Smith'te dışsattım bir tür *dışarıya atma kapağı* (vent) rolü oynuyor ve faktörlerin tam istihdamını sağlıyordu:

“Eğer herhangi bir endüstri branşının üretimi ülkenin talebinin gerektirdiğini aşıyorsa, [bu] fazlalık dışarıya gönderilmeli ve yurtiçinde talep edilen [başka] birşeyle mübadele edilmelidir. Böyle bir dışsattım olmayınca, ülkenin üretken emeğinin bir bölümünün ortadan kalkması ve [ülkenin] yıllık üretiminin değeri azalması gerekir. Büyük Britanya'nın toprak ve emeği, genellikle, yurtiçi piyasanın talebinin gerektirdiğinden daha fazla tahıl, yünlüler ve hırdavat üretir. Bu yüzden, bunların fazla bölümü, dışarıya yollanmalı ve yurtiçinde talep edilen [başka] birşeyle değiştirilmelidir. Bu fazlalık, ancak böyle bir dışsattımla, kendisini üretmek için gerekli emeği ve masrafı karşılamaya yetecek bir değer kazanabilir.” [Smith (1937: 353 veya 1948b: 157)]

⁴² Bu ifadenin ikinci bölümüyle ilgili örnek için bak. Yarbrough ile Yarbrough (1988), Patterson (1989), Karluk (1991: 15-16) ve Seyidoğlu (1993: 28-30). Ayrıca, dış ticaret kuramıyla ilgili literatür taramalarının çoğuna David Ricardo'nun görüşleri aktararak başlanıldığını da not etmek gerekir. Örn. bak. Haberler (1961), Chipman (1965a, 1965b, 1966) ve Baldwin (1989). Linder'e (1961: 83) göre, Bertil Ohlin gibi sonraki iktisatçılardan pek çoklarının karmaşık yaklaşımları ancak sınırlı biçimleriyle anlaşılabilmiştir. Bu da, çoğu kez, pek çok iktisatçının bu yapıtları yetersiz değerlendirmelerine ve hatta tamamen yanlış yorumlamalarına yol açmış (açar); bu yanıltıcı izlenimler böylece yıllar boyu gelecek nesillere olduğu gibi aktarılmış (aktarılır) ve bugünlere dek taşınmıştır (yarımlara taşınır). Kuşkusuz buna, ilgili yapıtların bazen bizzat okunmaması, ikincil literatürde yapılan yorumların okunmasıyla yetinilmesi de katkıda bulunmaktadır. Smith'in uluslararası iktisat alanında da öncü bir iktisatçı olarak görülmemesinde, bu tür bir etkenin küçümsenemeyecek rolü olduğu kanısındayım.

⁴³ Smith'in, dış ticaret kuramıyla ilgili en önemli görüşleri, kısaca *Ulusların Zenginliği* (1776) olarak adlandırılan ünlü yapıtının şu bölümlerinde bulunabilir: Kitap I'deki Bölüm 11; Kitap II'deki Bölüm 5, Kitap III'deki Bölüm 3 ve 4 ile Kitap IV'teki Bölüm 1-4 ve 8.

⁴⁴ Bak. Myint (1958), Hollander (1973), Bloomfield (1975: 456-458, 480-481), Myint (1977: 231, 242), Ertek (1984: 18, 41) ve Hong (1984).

⁴⁵ Bak. Gomes (1987: 136).

⁴⁶ Bak. Myint (1958), Bloomfield (1975: 460) ve Gomes (1987: 130).

⁴⁷ Bu durumda, dışsattım için yapılan üretim, kaynakların zaten eksik istihdam ediliyor olması nedeniyle, yurtiçi tüketim kısılmaksızın artırılabilir. Burada yurtiçi tüketimin kısılması sonucu doğmadığından, Smith'in yaklaşımı *merkantilistlerinkinden* farklılaşmaktadır.

⁴⁸ Smith (1776) ülkeler arasındaki uzaklığın ve taşıma maliyetlerinin dış ticaret yapısı ve hacmi üzerindeki etkilerini de vurgulamıştır. Smith komşu ülkelerle yapılacak ticareti, düşük taşıma maliyetleri nedeniyle avantajlı buluyordu. Ona göre, iş bölümü piyasanın büyüklüğü tarafından sınırlanıyordu ve taşıma maliyetleri de piyasa ölçeğinin temel belirleyicilerinden biriydi. İlkel ürünlerin ve kaba mamul malların taşıma maliyetleri diğer mamullerinkinden daha düşüktü. Bu konuda bak. Bloomfield (1975: 456, 464-466) ve Myint (1977: 237-239).

[...] her toplumun her döneminde, gerek ham, gerekse işlenmiş ürünlerin her ikisinin de fazla [üretmiş olan] veya yurtiçinde talep edilmeyen bölümleri, yurtiçinde bir talebi olan [başka] birşeyle değiştirilmek üzere dışarıya gönderilmelidir.” [Smith (1937: 359 veya 1948b: 167-8)]

Smith’in bu yaklaşımı işte bu nedenle önce Mill (1909: 579-580) ve onu izleyerek de Williams (1929: 203) ve Myint (1958: 318) tarafından *artık-kapağı* (vent for surplus) yaklaşımı olarak adlandırılmıştır. Myint’e (1958: 326-327) göre, Smith’in bu teoremi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinin belli bir bölümünü açıklayabilmek için oldukça uygundu.

2 Smith’in Dış Ticaretle İlgili Görüşlerindeki Bir Bulanıklık

Smith’in genel kanısına göre ekonomilerde tasarruflar tamamen yatırıma dönüştürülür ve herhangi bir toplam talep boşluğu oluşmazdı,⁴⁹ ki bu durum daha sonraları J. B. Say’ın adıyla birlikte anılacak olan yasada da söz konusuydu. Oysa Smith’in kapalı bir ekonomide olası bir kapasite fazlası ve eksik istihdamın varlığıyla ilgili açıklamaları, Ulusların Zenginliği’nde egemen olan sürekli tam istihdamın varlığı genel düşüncesiyle çelişir gözükmemektedir [Staley (1973: 439)]. Bununla birlikte, *Myint (1977: 245)*, burada bir çelişkinin olmadığını ileri sürmektedir: Smith gerçi işgücü ve sermayenin (en azından, o zamanlar henüz evde imalat aşamasını atlayamamış bazı Avrupa ülkelerinde) tam istihdam edildiğini varsaymaktaydı, ama yine de bu koşullarda bile üretimi artırmak için bir yol bulunduğunu düşünüyordu. Çünkü verimsiz çalışmakta olan işgücünün bir bölümü verimli kullanılmaya başlanabilir ve / veya kullanılmayan artık topraklar tarımsal üretime açılabilirdi. Yalnızca, o zamanki Hollanda ve Hamburg gibi merkantil devletler, artık çok az boş toprakları kaldığı için bu son olanağı kullanabilirlerdi.

Myint’in (1958) yorumuna göre Smith (1776), dış dünyadan izole olmuş bir ülkede nasıl olup da kapasite fazlası oluşacağı sorusunu, tüketim ve *potansiyel* üretim kapasiteleri arasındaki bir dengesizliğin veya aşırı orantısızlığın varlığı ile yanıtlıyordu. Bir ülke; doğal kaynaklarının, üretim tekniklerinin ve nüfusunun rastlantısal bileşimi veri iken, eğer nüfusu doğal kaynaklarına oranla çok küçükse, kapasite fazlasıyla karşılaşabilirdi.⁵⁰ Pazarın büyü(tül)mesi yani dışsattım yoluyla, ülkenin eksik istihdam edilen faktörleri dışsattımaya yönelik üretimde kullanılabilecekti.

Smith’in yukarıda özetlediğim yaklaşımının ortaya çıkardığı muğlaklığın oldukça yeni ve ilginç bir açıklamasını *Kurz (1992)* sunmuştur. Ona göre, Smith yapıtında gerçekte *tekil ürünlerden* (single products) değil, birtakım *bileşik ürünlerden* (joint products) söz etmektedir.⁵¹ Kurz (1992: 478), Smith’in (1948a: 251) genellikle dikkatten kaçırıldığını ileri sürdüğü bu görüşünü ondan yaptığı şu alıntıyla belgelemektedir:

“Büyükçe hayvanların derileri, hazır giyim için özgün bir malzemeydi. Bu yüzden, [aldığı] gıdası genelde bu hayvanların etine dayanan avcı ve çoban uluslarında, kendine yiyecek sağlamakla her insan, kendi giyebileceğinden daha fazla giyim malzemesi [de] edinmiş olur[du]. *Eğer dış ticaret yok-*

⁴⁹ Bak. Smith (1937: 57, 358-359) ve Tezel (1995: 128).

⁵⁰ Bak. Myint (1958: 323).

⁵¹ Bir malın üretimi sırasında ortaya tek bir ürün çıkıyorsa o mal *tekil*; yok eğer kaçınılmaz olarak bazı yan ürünler elde ediliyorsa, o ürünler *bileşiktir*.

sa, bunların büyük bölümü değersiz şeyler olarak bir yana atılırdı. Bu, muhtemelen Kuzey Amerika'nın avcı uluslarında; [ürettikleri] fazla pöstekilerini nemalandıracak biçimde battaniye, ateşli silah ve konyak karşılığı değiştirdikleri Avrupalılar tarafından ülkeleri keşfedilmezden önce söz konusuydu." [Alıntıdaki yatık harfli vurgulama Kurz'a (1992) aittir.]

Kurz'un (1992) ifadesine göre, gerçi Smith (1776)'da üretim faktörlerinin tamamen kullanılmakta olduğu yazılmaktadır ama, çok fazla üretilip de ne yurtiçi ne de yurtdışında tüketilen ürünlerin bazıları bileşik ürünler ya da *bedava mallar* (free goods) olduklarından, dışticaretin yapılması için bir gerekçe oluştururlar. Smith'e göre; bu kullanılmayan (tüketilmeyen) bileşik ürünlerden oluşan üretim fazlası yabancı ülkelere satılmalıdır. Çünkü dışsattım yapılmazsa, bu malların bir piyasa değeri olmayacak ve bu da bir israfa yol açacaktır. Kurz'un (1992) belirttiğine göre Smith (1776) bileşik üretime tarım kesiminden olduğu gibi imalat sanayiinden de örnekler vermektedir.

Kurz'un (1992) açıklama çabası kendi içinde tutarlı ve inandırıcı gözükmeyle birlikte, bu durum, Smith'in (1776), yapıtının bazı yerlerinde *tekil* ürünlerin üretim fazlasının da dış ticarete yol açabileceği olgusundan söz ettiği gerçeğini (örn. bak. okuduğunuz bu çalışmanın birinci bölümündeki son iki alıntı) değiştirmez. Tekil ürünlere yurt içinde eksik talep olmasının yaratacağı bu arz fazlasının dışarıya satılmasının gerektiği durumda, karşılaşılan sorunu çözebilmek için kanımca yine Myint'in (1958, 1977) yukardaki yorumuna gereksinim duyulmaktadır.

3 Smith'in Dış Ticaret Kuramına Katkılarını Değerlendirmek

Smith (1776) dış ticaretin veya ülkelerin avantajlarının kökenini aslında yalnızca üretim faktörü donatımlarındaki *niteliksel* farklılıklarla⁵² değil, *niceliksel* farklılıklarla da açıklamaya çalışmıştır.⁵³ Smith'in, nüfus yoğunluğunu bir ülkenin dışsattım kapasitesinin temel belirleyicisi olarak gösteren ve yeterince geliştirilmemiş⁵⁴ olan *artık-kapağı yaklaşımı*, bu bağlamda, örn. Bertil Ohlin'i oldukça etkilemiş, faktör oranları teoreminin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.⁵⁵

Smith (1776) gerçi *statik* mutlak üstünlükler ilkesini onaylamakla "yetindiği" için dış ticaret kuramına özgün bir katkıda bulunmamış olarak kabul edilir. Oysa onun, dış ticaretin (üretim artışı sayesinde iç pazarın sınırlarının aşılması anlamında) ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini betimleyen *dinamik* yaklaşımı, *dışticaret ve*

⁵² Smith bunların arasında iklim, toprak kalitesi ve coğrafi konum gibi *doğal avantajlar* ile eğitim ve deneyim gibi *kazanılmış avantajları* saymaktadır. Bu konuda bak. Hollander (1973) ve Myint (1977: 232).

⁵³ Bak. Myint (1958: 325), Hollander (1973: 284) ve Bloomfield (1975: 456, 458-459).

⁵⁴ Smith'in bu yaklaşımı Myint (1958: 318, 323-324, 326), Staley (1973), Hollander (1973: 270, 273-276) ve Bloomfield'in (1975: 460-466, 469-471) görüşlerine göre yeterince olgunlaşmamıştır ve bu nedenle, özellikle kaynakların hareketliliği ve taşıma maliyetlerinin rolü gibi kimi noktalarda bazı ciddi zayıflıklara sahiptir.

⁵⁵ Bak. Hollander (1973: 284), Bloomfield (1975: 459), Myint (1977: 232), Hong (1984: 200) ve Power (1987: 290-291, 294-295). Power'in (1987) yazdığına göre, her ne kadar Ohlin (1952: 30-34) Sismondi gibi birkaç Fransız yazarı ilk faktör oranları kuramcıları olarak görüyordusa da, başta Turgot ve Smith olmak üzere diğer bazı yazarlar onlardan çok daha önce, uluslararası uzmanlaşmada faktör oranlarının rolünden söz etmişlerdir. Power (1987, 1990)'da, bu konuyla ilgili literatürün aslında Ohlin'in sandığından çok daha kapsamlı ve zengin olduğu belirtilmektedir. Bu konuda ayrıca bak. Gomes (1990: 114-115).

*kalkınma ilişkisi*⁵⁶ hakkındaki güncel tartışmalar açısından da önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Onun, dış ticaretin varlık nedenini, bugünkü modern kavramlarla *ölçek ekonomilerine* (economies of scale) ya da *ölçeğe göre artan getirilere* (increasing returns to scale) dayandırdığı bu yaklaşımı, son zamanlarda *yeni dışticaret kuramı* diye anılan kuramın ünlü temsilcilerinden Paul Krugman ve Elhanan Helpman gibi iktisatçıları da önemli ölçüde etkilemiştir.⁵⁷ Adam Smith'in, eğer kitabı dikkatli okunursa, dışsatıma yöneltilmesi gereken üretim fazlasının kökeniyle ilgili birtakım bulanıklıkların varlığına rağmen, uluslararası iktisat kuramına da önemli katkılar yaptığı görülmektedir. Belki de, Alfred Marshall'ın 1904'te verdiği bir konferansta belirttiği gibi, "daha sonraki iktisatçıların *keşfettiği* herşey [aslında] Adam Smith'te mevcuttur".

⁵⁶ Bak. Bloomfield (1975: 456, 467-469), Myint (1977: 231-233, 240, 246-247), Hong (1984) ve Gomes (1987: 129, 131). İngilizce literatürde bu etkileşim "trade-cum-development approach", bazen de "growth-stimulating effects of foreign trade" başlıkları altında incelenmekte, tartışılmaktadır.

⁵⁷ Bak. Rodrik (1988: 1-2).

4. Bölümün Kaynakçası

- Baldwin, R. E. (1989): "Structural Change and Patterns of International Trade". Black ve MacBean (derl.) (1989: 12-23) derlemesinde.
- Black, J.; A. I. MacBean (derl.) (1989): *Causes of Changes in the Structure of International Trade, 1960-85*. London ve d. y.: The Macmillan Press.
- Bastable, C. F. (1903): *The Theory of International Trade with Some Applications to Economic Policy*. London: Macmillan (İlk baskısı: 1893).
- Bloomfield, A. I. (1975): "Adam Smith and the Theory of International Trade". Skinner ve Wilson (derl.) (1975: 455-481) derlemesinde.
- Chipman, J. S. (1965a): "A Survey of the Theory of International Trade: Part 1, The Classical Theory". *Econometrica*, 33/3: 477-519.
- Chipman, J. S. (1965b): "A Survey of the Theory of International Trade: Part 2, The Neo-Classical Theory". *Econometrica*, 33/4: 685-760.
- Chipman, J. S. (1966): "A Survey of the Theory of International Trade: Part 3, The Modern Theory". *Econometrica*, 34/1: 18-76.
- Ertek, T. (1984): *Sanayileşmede Ölçek Sorunu ve Türkiye*. İstanbul: İSO.
- Gomes, L. (1987): *Foreign Trade and the National Economy: Mercantilist and Classical Perspectives*. London: Macmillan.
- Gomes, L. (1990): *Neoclassical International Economics: An Historical Survey*. London: Macmillan.
- Haberler, G. (1961): *A Survey of International Trade Theory*. Princeton: Princeton University, Special Papers in International Finance, Num. 1; yeniden basıldığı derleme: Koo (derl.) (1985: 55-108).
- Hollander, S. (1973): *The Economics of Adam Smith*. Toronto, Buffalo: University of Toronto Press.
- Hong, W. (1984): "A Note on Adam Smith and International Trade". *Korean Economic Journal*, 23/2: 195-202.
- Karlık, Rıdvan (1991): *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Bilim ve Teknik Yayınevi, 3. baskı.
- Koo, A. Y. (derl.) (1985): *Selected Essays of Gottfried Haberler*. Camb., Mass., Lon.: The MIT Press.
- Kurz, H. D. (1992): "Adam Smith on Foreign Trade: A Note on the 'Vent-for-Surplus' Argument". *Economica*, 59 (Num. 236): 475-481.
- Linder, S. B. (1961): *An Essay on Trade and Transformation*. Uppsala: Almqvist & Wicksells Boktryckeri.
- Mill, J. S. (1909): *Principles of Political Economy with some Applications to Social Philosophy*. Editör: W. J. Ashley. London [İlk baskısı: 1844].
- Myint, H. (1958): "The 'Classical Theory' of International Trade and the Underdeveloped Countries". *Economic Journal*, 68/2: 317-337.
- Myint, H. (1977): "Adam Smith's Theory of International Trade in the Perspective of Economic Development". *Economica*, 44/3: 231-248.
- Ohlin, B. (1952): *Interregional and International Trade*. Cambridge: Harvard University Press [İlk baskısı: 1933].

- Patterson, S. (1989): *The Microeconomics of Trade*. Kirksville: The Thomas Jefferson University Press.
- Power, S. (1987): “(An Examination of) the Origins of the Heckscher-Ohlin Concept”. *History of Political Economy*, 19/2: 289-298.
- Power, S. (1990): “The Historical Background to Ohlin’s Statement of the Factor Proportion Theorem”. *Economic Notes* (Monte dei Paschi di Siena), Num. 2: 157-166.
- Rodrik, D. (1988): *Closing the Technology Gap: Does Trade Liberalization Really Help?* Cambridge: NBER Working Paper, Num. 2654.
- Seyidoğlu, H. (1993): *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Ankara: Turhan Kitabevi, 9. baskı.
- Skinner, A. S.; T. Wilson (derl.) (1975): *Essays on Adam Smith*. Oxford: Clarendon Press.
- Smith, A. (1937): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Editör: Cannan. New York: Modern Library [İlk baskısı: 1776].
- Smith, A. (1948a): *Milletlerin Zenginliği*. Cilt I. Çeviren: Haldun Derin. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi..
- Smith, A. (1948b): *Milletlerin Zenginliği*. Cilt II. Çeviren: Haldun Derin. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi..
- Staley, C. E. (1973): “A Note on Adam Smith’s Version of the Vent for Surplus Model”. *History of Political Economy*, 5/3: 438-448.
- Tezel, Y. S. (1995): *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Viner, J. (1937): *Studies in the Theory of International Trade*. New York: Harper.
- Williams, J. H. (1929): “The Theory of International Trade Reconsidered”. *Economic Journal*, 39/2: 195-209.
- Yarbrough, B. V.; R. M. Yarbrough (1988): *The World Economy: Trade and Finance*. New York: The Dryden Press.